

γάζουν ἐκ τῆς ἀτομικῆς ψυχῆς, λέγεται ὅτι ὑποκειμενικόν καὶ ἀντικειμενικόν πνεῦμα διέπει ἡ αὐτὴ κομοτέλεια. Ἐπὶ τῆς ταύτοτητος ταύτης τῶν νόμων οἱ ὅποιοι διέπουν τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν, ὡς ἀξιολογικὴ ὕφῃ καὶ τὸν πολιτισμὸν ὡς ὕφῃν, ὡς διηρθρωμένην δηλαδὴ ἔνοτητα πραγματοποιοῦσαν ἀξίαν, στηρίζεται τὸ ἀντικειμενικὸν κῶρος τῆς ἐρμηνείας τῶν πνευματικῶν φαινομένων.

Συνορίζοντες τὰ εἰρημένα, παρατηροῦμεν 1^{ον} ὅτι εἰς τὴν φύσιν τῆς ὑποκειμενικῆς ψυχῆς ἰδιόαξει τὸ μὲν καὶ πραγματοποιητὴν τὸν ἀξιολογικὸν κόσμον τοῦ πνεύματος διὰ πνευματικῶν ἐνεργημάτων καὶ ἐπιτευγμάτων, τὸ δὲ καὶ ζωογονῆ ἔκ νέου τὸ διὰ τῶν ἐπιτευγμάτων τούτων πραγματοποιούμενον ἀντικειμενικὸν πνεῦμα καὶ 2^{ον} ψυχὴ καὶ πνευματικὸς κόσμος ἢ πολιτισμὸς ἢ ἀντικειμενικὸν πνεῦμα, συνδέονται ἀρρήκτως πρὸς ἀλλήλα καὶ τελοῦσιν εἰς ἀμοιβαίαν ἀλληλεπίδρασιν.

Β !

Ἀντικειμενικὸν πνεῦμα. Το ἀνθρωπινὸν πνεῦμα ἐκφράζεται ἢ πραγματοποιεῖται, ὡς ἤδη εἴπομεν, τὸ μὲν διὰ πλασμάτων, τὸ δὲ διὰ δεσμῶν τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου ἐντὸς τοῦ ὁποίου τρόπον τινα κατοικεῖ.

Τοῦτο εἶναι γεγονός αὐτοφάνες καὶ μὴ χρῶζον δια ταῦτα ἀποδείξεως, πραγματικότης βεβαία ὅσον καὶ ἡ φυσικὴ πραγματικότης. Τὴν ἀντικειμενικοποίησιν ταύτην τοῦ πνεύματος εὐρίσκομεν πανταχοῦ, ἀπὸ τοῦ σήματος ἐκείνου τοῦ κωρικοῦ τὸ ὅποιον ἐμνημονεύσαμεν καὶ τοῦ σήματος τοῦ σιδεροδρομίου, μετὰ τῆς μηχανῆς τῆς γλώσσης, τῶν ἡθῶν καὶ τῶν ἐθίμων, τῶν ἔργων τῆς τέχνης, τῶν

φιλοσοφικῶν συστημάτων καὶ τῶν τύπων τῆς λατρείας.

Γενεαὶ ἀπειροὶ πρὸ ἡμῶν εἰργασθήσαν ὅπως πληρωθεῖσι νοήματος τὰ ἀντικείμενα, ὅπως δημιουργήσωσιν ἀντικείμενα καὶ θεσμούς νοήματος δηλωτικῶν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐδημιούρησαν τοὺς πολιτισμούς. Διὰ τῶν πολιτισμῶν τούτων ἐξέφρασαν τὸ πνεῦμα τῶν, τοὺς ἀξιώσεις τῶν, τοὺς σκοπούς τῶν, τὰ ἰδανικά τῶν καὶ κατέστησαν αὐτὰ ἀντικειμενικά καὶ ἀνεξάρτητα ἀπὸ τοῦ ἐπάστοτε ὑποκειμένου. Οὕτω πάντως ζῶμεν ἐντὸς τοῦ νοήματος ὅπερ ἐκφράζουσι τὰ δημιουργήματα καὶ οἱ θεσμοὶ τοῦ πολιτισμοῦ καὶ ἐξαρτώμεθα ἐξ αὐτῶν. Διότι ἢ προαπίζομεν καὶ προάγομεν αὐτὰ καὶ τὰς ἀσπερ ἐκφράζουσιν ἢ λαμβάνομεν θείην ἐχθρικήν ἀπέναντι αὐτῶν, οὕτως ὥστε ἡ στάσις ἡμῶν νὰ καθορίζεται ὑπ' αὐτῶν.

Ἡ προβολὴ αὐτῆς τῶν ἀξιών ἡμῶν πρὸς τὰ ἔξω καὶ ἡ ἐμβολὴ νοήματος εἰς τὰ ἀντικείμενα τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου δεικνύουν ὅτι τὸ πνεῦμα συνδέεται πάντοτε πρὸς τι τὸ ἐξωτερικόν, τὸ ὕλικόν, τὸ αἰσθητόν, μόνον δυνάμει τούτων ἐπιζεῖ τῶν ἀτόμων καὶ τῶν γενεῶν. Καὶ τὸ μὲν πνεῦμα εἶναι τὸ νόημα, ἡ δὲ ὕλη δι' ἧς περιενδύεται εἶναι τὸ σύμβολον τοῦ νοήματος τούτου. Οὕτω δεόν νὰ διακρίνωμεν μεταξύ ἐξωτερικῆς καὶ ἐσωτερικῆς πλευρᾶς εἰς ὅλα τὰ δημιουργήματα τοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ ἐξωτερικὴ πλευρὰ εἶναι τὸ σῆμα, ἡ δὲ ἐσωτερικὴ διακρίνεται εἰς τὸ ψυχικόν καὶ τὸ πνευματικόν, ἐκ τῶν ὁποίων μόνον τὸ δεύτερον εἶναι αὐστηρῶς εἰπεῖν ἀντικείμενον τῆς ἐρεύνης τῶν πνευματικῶν ἐπιστημῶν.

Πρὸς διαβάφην παραθέτομεν κατὰ ἑνταῦθα παραδείγματα τινά:

Ἡ κόρη ἐρυθρᾶ. Τοῦτο εἶναι σημεῖον ἐσωτερικῆς

καταστάσεως τῆν ὁποιάν θνομάζομεν αἰδῶ.

Ὁ βασιλεὺς νεύει διὰ τοῦ δακτύλου. Τοῦτο εἶναι σημεῖον ὅτι δεόν νά ανοιχθῆ ὁ κλωβός, ἵνα ἐξορμηθῶσι τὰ ἄγρια θῆρια.

Τό πλῆθος κραυγάζει. Αὗ κραυγαί αὐταί εἶναι σῆμα τό ὁποῖον ἐκφράζει τῶ αἶσημα τῆς δικαιοσύνης, χάριν τοῦ ὁποῖου δυκεκέντριθη.

Τό σῆμα ὑψοῦται. Διὰ τῆς ὑψώσεως ταύτης ἐκφράζεται ἡ ἀπαγόρευσις τῆς εἰσόδου τῆς ἁμαξοστοιχίας εἰς τόν σταθμόν.

Ὁ συνομιλήτης μου νεύει διὰ τῆς κεφαλῆς του. Τοῦτο εἶναι σύμβολον τῆς ἐπιδοκιμασίας τῶν λέξεών μου.

Ἐκ τούτων καταφαίνεται ἡ διάκρισις ἐκείνη εἰς σημεῖα, εἰς σύμβολα καί εἰς νόημα ἡ πραγματοποιηθείσας ἀξίας.

Εἶναι ὅμως δυνατόν τό σύμβολον ἢ τό σημεῖον ἢ νά εἶναι ἄνευ ἐπέρου γόντων, ὅταν δηλ. ἐκφράζει ψυχικήν ἀκλιῶς κίτησιν ἢ κατάστασιν, ἢ νά δεῖται ἐρμηνείας, ὅποτε ἐκφράζει τί τό πνευματικόν. Καί ὅταν ὅμως μένει ἀκατανόητον καί ἀνερμήνευτον, ὑφίσταται τό νόημα ἀνεξάρτητον τῆς ὑφ' ἡμῶν ἐρμηνείας του ἢ μή. Τό ὅτι λ.χ. ὁ ὁδηγός δέν κατενόησε τό σῆμα ὅπερ ὑψώθη, αὐτό οὐδέν ἀφαιρεῖ ἀπό τοῦ νόηματος τό ὁποῖον ἐκφράζει τό σῆμα. Τό αὐτό ἰσχύει καί ὡς πρὸς τό περιεχόμενον βιβλίου τό ὁποῖον μένει εἰς τούς πολλούς ἀκατανόητον, ἐπίσης ὡς πρὸς τούς ἐπιστημονικάς θεωρίας, τούς μαθηματικάς ἀληθείας κλπ. Ὅρθῶς δέ εἶπον ὅτι ὁ μαθηματικός νόμος ὅπως δέν ἀνεκαλύφθη ἀκόμη, ἐνυπάρχει εἰς τόν κόσμον τῶν ἀριθμῶν οἵτινες εἶναι σημεῖα ἢ σύμβολα.

Τό νόημα λοιπόν ἐνυπάρχει εἰς τό σῆμα ἢ τό σύμβολον, ὅπως εἰς τό σῶμα ἢ τῶ ζωή.

Διὰ τοῦτο δυνατόμεθα νά παραβάλλωμεν τό σῆμα πρὸς

κυρτήν επιφάνεια ή οποία εκ των ἔνδον θεωρουμένη
εἶναι κατ' ἀνάγκην κοίλη.

Ἐν ἄλλαις λέξεσιν, εκ των ἔνδον ὄρωμενον τό σημεῖον,
εἶναι κατ' ἀνάγκην νόημα.

Δυνάμεθα ἐπομένως νά εἴπωμεν ὅτι ἡ σχέση μεταξύ
τοῦ αντικειμένου ἐν τῷ ὅκω ὑπάρχει τό νόημα καί
τοῦ νοήματος, εἶναι οἷα ἡ σχέση μεταξύ τῆς ὕλης καί
τοῦ εἶδους ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ τοῦ Ἀριστοτέλους.

Τό νόημα εἶναι τρόπον τινά τό εἶδος, ἡ ἐνδελέχεια
δυνάμει τῆς ὁποίας μορφοποιεῖται ἡ ὕλη καί καθίσταται
ἐκφρασίς τοῦ νοήματος, μέ ἄλλαις λέξεσιν τό νόημα εἶναι
ἡ πλαστική δύναμις ἡ ὁποία δημιουργεῖ εἰς ἑαυτό τόν
τρόπον τῆς ἐκφράσεως.

Ἄνευ λοιπόν τοῦ νοήματος εἶναι ἀδύνατον νά νοηθῇ
τό σημεῖον, τό σύμβολον, ἀκριβῶς ὅπως εἶναι ἀδύνατον
νά νοηθῇ τό σῶμα ἀνευ ψυχῆς.

Ὅπως τό σῶμα εἶναι τό σύμβολον τῆς ψυχῆς, ὅπως ὀρθῶς
ἰσχυρίσθησαν, εἶναι ἡ ἐκφρασίς τῆς ψυχῆς, τοιοῦτοσρό-
πως καί τὰ δημιουργήματα τοῦ πολιτισμοῦ εἶναι τό
σύμβολον, ἡ ἐκφρασίς τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος.

Τά σύμβολα καθ' ἑαυτοῦ, δυνάμεθα νά διακρίνωμεν εἰς
δύο κατηγορίας, εἰς σύμβολα ἐκφράσεως καί εἰς
σύμβολα νοήματος.

Δάκρυα λ.χ., κρούσις χειρός ἐπί τραπέζης, σύσφι-
ξις χρόνων, ἐκφράζουν συναισθήματα ἢ ἐπιθυμίας.

Ἐξ ἄλλου ὁμοίως ἡ δεξις βιβλίου διά τῆς χειρός οὐδέν
ψυχικόν ἐκφράζει, ἀκριβῶς ὅπως τό τόξον τό δεικνύον
τόν δρόμον ἐντός τοῦ δάσους.

Τήν πρώτην κατηγορίαν τῶν συμβόλων ὀνομάζομεν
σύμβολα ἐκφράσεως, τήν δευτέραν σύμβολα ὑποδείξεως.

Κατ' ἀπολουθίαν, σύμβολα ἐκφράσεως εἶναι τὰ σημεῖα ἐκεῖνα διὰ τῶν ὁποίων ἐκδηλοῦμεν ψυχικὰς καταστάσεις ὑποκειμενικῶς.

Σύμβολα δὲ ὑποδείξεως εἶναι τὰ σημεῖα ἐκεῖνα διὰ τῶν ὁποίων ἐκφράζομεν τι τὸ πνευματικόν.

Τὰ σύμβολα ἐκφράσεως δὲν ἀναφέρονται διὰ τοῦτο εἰς ἀντικείμενα, ἀλλὰ τὸ νόημα τους ἀποτελεῖ αὐτὴ αὕτη ἡ ψυχικὴ κίνησις τῆς ὁποίας εἶναι ἔκφρασις.

Τοῦναντίον τὰ σύμβολα ὑποδείξεως δὲν εἶναι νοητὰ ἀνευ τῆς συσχετίσεως αὐτῶν πρὸς ἀντικείμενα, διότι ἐκφράζουν ἀκριβῶς σχέσεις πρὸς ἀντικείμενα, ἀναφέρονται εἰς ἀντικείμενα. Δι' αὐτῶν τὰ ἀντικείμενα τοῦ ἔξω κόσμου προσλαμβάνουν περιεχόμενον, γινόμενα αὐτὰ ταῦτα σύμβολα.

Πρὸς τοῦτους τὰ σύμβολα ἐκφράσεως δὲν εἶναι καθ' ἑαυτὰ ἀυτοτελῆ, διότι εἶναι ἀνάγκη πρὸς ἑρμηνείαν αὐτῶν, νὰ συνδέωμεν αὐτὰ πρὸς τὴν ψυχὴν τοῦ ἀτόμου τὴν ὁποίαν ἐκφράζουν.

Τοῦναντίον τὰ σύμβολα ὑποδείξεως εἶναι σύμβολα ἀυτοτελῆ, ὑπάρχουν καθ' ἑαυτὰ, ἀνεξάρτητα τοῦ ἐγὼ ἐξ οὗ ἔξεκορεύθησαν.

Ἑρμηνεύομεν τὸ νόημα αὐτῶν χωρὶς νὰ παρίσταται ἀνάγκη, ὅπως συσχετίσωμεν αὐτὰ πρὸς τὸ ἄζομον, πρὸς τὸ ὑποκειμενικόν ἐγὼ.

Ἡ ἀντικειμενικοποίησις αὐτῆ τοῦ πνεύματος τελεῖται, ὅπως ἀναπτύσσει ὁ Φρεγκετ, κατὰ τρία στάδια.

Κατὰ τὴν σύσφιξιν τῶν γρόνθων, τὴν διαστροφήν τῶν χαρακτηρηστικῶν τοῦ προσώπου καὶ τὰ τοιαῦτα, ἔχομεν κίνησιν ἐκφράσεως ἡ ὁποία ὑποδημαίνει ψυχικὴν κατάστασιν καὶ σχετίζεται πρὸς τι ψυχικόν.

Κατά τὴν ἔκτασιν τοῦ δακτύλου τῆς χειρὸς, τελῆσαι κινήσεις ὑποδείξεως ἢ ὅποια ἀναφέρεται εἰς τι ἐξωτερικόν, ἐκτός ἡμῶν κείμενον λ.χ. εἰς τὴν ἐξωτερικὴν θέσιν τοῦ βιβλίου.

Ἐπίσης ἡ κρῖσις τῆν ὅποιαν σχηματίζομεν ἐν τῷ πνεύματι μας καὶ τῆν ὅποιαν ἐμφράζομεν, σχετίζεται πρὸς τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον.

Ἐχομεν λοιπὸν ἐνταῦθα πραγματικὴν ἀντικειμενικοποίησιν.

Δεύτερον παράδειγμα καθιστᾷ σαφέστερον ἐκεῖνο τὸ ὅποιον θέλομεν νὰ εἴπωμεν.

Διηγήσῃμαι εἰς τρίτον τινὰ περί οἰμοδομήματος ὅπερ σχεδιάζω νὰ κατασκευάσω. Μεταχειρίζομαι ζωντὰς ἐμφράσεις, κατέχομαι ὑπὸ ἐνθουσιασμοῦ, ἀγωνίζομαι ὅπως κερδίσω τὴν συνεργασίαν τοῦ συνομιλητοῦ μου. Σχεδιάζω διὰ τοῦ δακτύλου ἐν τῷ ἀέρι τὸ οἰμοδόμημα ὅπερ φαίνεται. Διαγράφω τὴν βάσιν αὐτοῦ, τὸν θάλον τὸν ὅποιον θέλω νὰ ἐπιθέσω ἐπὶ τοῦ ὅλου, τὰς ὀξείας κορυφὰς κλπ.

Ἐφ' ὅσον διηγήσῃμαι κατεχόμενος ὑπὸ τῶν ψυχικῶν ἐκείνων καταστάσεων, αἱ κινήσεις μου εἶναι κινήσεις ἐμφράσεως. Ἀφ' ἧς στιγμῆς σχεδιάζω τὸ ὅλον, αἱ κινήσεις μου γίνονται κινήσεις ὑποδείξεως, ἐμφανίζονται πολὺ σαφέστεραι, ἀφ' ἧς στιγμῆς σχεδιάσω τὸ ὅλον ἐπὶ τοῦ κάρτου. Διότι τότε τοποθετῶ τὸ οἰμοδόμημα εἰς τὸν ἀντικειμενικὸν κόσμον καὶ ἀπαλλάσσω αὐτὸ ἀπὸ τοῦ ὑποκειμένου μου. Μὲ ἄλλας λέξεις ἀντικειμενικοποιῶ αὐτό.

Τοῦτο εἶναι τὸ πρῶτον στάδιον τῆς ἀντικειμενικοποιήσεως τοῦ πνεύματος.

Ἐπακολουθεῖ κατόπιν δεύτερον στάδιον ἀντικειμενοποιήσεως τοῦ πνεύματος.

κατά τήν ἔκτασιν τοῦ δείκτου τῆς χειρὸς παρατηροῦ-
μεν ὅτι παρά τοῖς διαφόροις ἀνθρώποις εἶναι καί δια-
φοροὶ ὁ τρόπος τῆς ἐκτάσεως. Οἱ τρόποι οὗτοι εἶναι συμ-
βολα ψυχικῆς ἐκφράσεως. Παρά τήν διαφοράν ὁμως τῆς
ἐκτάσεως, ἡ ἔκτασις αὕτη καθ' ἑαυτὴν σημαίνει πάντοτε
τὸ αὐτό. Τυτέστι ὑποδεικνύει τὴν θέσιν ἧπου κεῖται τὸ
βιβλίον. Τοῦτο σημαίνει ἕδη ὅτι ἑνταῦθα ἡ κίνησις εἶναι
ἀπελλαγμένη ἀπὸ τὸν τρόπον τῆς ψυχικῆς τῆς γενέσεως.
ἔχει ἴπλ. καταστῆ καὶ τὸ ἀντικειμενικόν, δηλ. φορεὺς
ἀντικειμενικοῦ νόηματος.

Εἶναι φανερόν ὅτι ἡ κίνησις ἐμβάλλεται εἰς τὴν σφαῖραν
τοῦ ἀντικειμενικοῦ κόσμου ὅστις εἶναι ἀνεξάρτητος τοῦ ὑ-
ποκειμένου, ὅτι ὑποδηλοῖ τι τὸ ἀντικειμενικόν.

Τὸ στάδιον τοῦτο εἶναι ἡ δευτέρα βαθμὴ τῆς ἀντι-
κειμενικοποιήσεως.

Διακρίνεται ὁμως καὶ τρίτον στάδιον ἀντικειμενικο-
ποιήσεως.

Ἦθ ἡάθωμεν πάλιν ὡς παράδειγμα τὴν ἔκτασιν τοῦ
δείκτου τῆς χειρὸς. Ἡ ἔκτασις αὕτη εἶναι κίνησις ὑπο-
δείξεως.

Ἐνταῦθα δύνανται νὰ συμβῶσι τὰ ἑξῆς:

Πρῶτον ἡ κίνησις γίνεται χωρὶς νὰ ἀφίγη ἴκνη, ὅταν
τοῦτέστιν διαμορφώνεται μόνου εἰς τὸν ἀέρα. Ἡ δευτέρα,
ἀφίγει μὲν ἴκνη ἀλλὰ ὄχι σταθερά, ὡς ὅταν λ.χ. ἐκνογρα-
φῶμεν διὰ τοῦ δείκτου ἐπὶ τῆς ἀέμου. Τρίτον εἶναι δυ-
νατόν ἡ κίνησις νὰ καταχθῆ ἐπὶ τοῦ κάρτου, ὅποτε ἔχο-
μεν πλέον σταθερά ἴκνη. Κατὰ τὴν περίπτωσιν ταύτην ὁμι-
λοῦμεν περὶ πλήρους ἀπαλλαγῆς ἀπὸ τοῦ ὑποκειμένου.
Τώρα πλέον συλλογιζόμεθα καὶ ἑρμηνεύω τὸ ἀντικειμε-
νικόν νόημα δηλ. τὸ νόημα τὸ ὁποῖον ἐμπεριέχεται ἐπὶ

τοῦ διαγράμματος τό ἄποϊον ἐκάραχθη ἐπί τοῦ κάρτου κωρίς νά ὑπάρχη ἀνάγκη νά γνωρίζη τὰς ψυχικὰς τι-
τήσεις καί τὰ θήματα καθόλου τοῦ ἀνθρώπου ὡς ἐκάρ-
ραξεν τό διάγραμμα τοῦτο, διότι ἐντός τῶν γραμμῶν τοῦ
σκεδιαγράμματος ἐνοικεῖ ἡδὴ τό νόημα.

Ἡ πραγματικότης τοῦ νόηματος τούτου συνετελέσθη
διὰ μετασχηματισμοῦ τοῦ ὕλιου περιβάλλοντος καί ὄχι
πλέον εἰς τό ἴδιον αὐτοῦ σῶματος.

Κατ' αὐτόν τόν τρόπον καί θήματα ἢ σύμβολα τὰ ὅποι-
α ὑποδεικνύουν λ.χ. τὰ ἐξῆς « ἐδῶ εἶναι τὰ ὄρια τῆς φυ-
λῆς ἢ ἐδῶ κεῖται ἕνας κενρὸς ἢ αὐτὸ ἀνήκει εἰς τόν ἀρ-
κηνόν ἢ οἱ καρποὶ τοῦ δένδρου τούτου εἶναι τὰ ταμποῦ
(καί τὸ ἀπηχορευμένον) », εἶναι σημεῖα ἢ σύμβολα τὰ ὅ-
ποια ἐμφράζουν ἀντικειμενικόν πνεῦμα. Διότι πρῶτον
ἡ σημασία τῶν εἶναι ἀντικειμενικὴ δηλ. τό νόημα τῶν
ἐμφράζει ἀντικειμενικὴν σχέσιν, σχέσιν πρὸς ἀντικείμενόν
τι καί ὄχι ψυχικόν ἰδίωμα, δεῦτερον φέρουν ἐν ἑαυτοῖς
τό νόημα τῶν καί διὰ τοῦτο κατανοῦμεν αὐτὰ ἄνευ
συσχετίσεως πρὸς τόν δημιουργόν τῶν καί τρίτον εἶναι
ὕλικά πλάσματα ἀνεξάρτητα τοῦ σώματος καί τῆς ψυχῆς
τοῦ δημιουργοῦ τῶν καί διὰ τοῦτο ἐν σχέσει πρὸς αὐτὰ
εἶναι αὐτοτελῆ.

Συνοψίζοντες τὰ ἀποσέρω παρατηροῦμεν εἰς ἐξῆς :

Ὁ ἄνθρωπος εἶναι ψυχοφυσικόν ὄν. Τὴν ψυχικὴν πλευρὰν
τῆς φύσεώς του ρέπει νά τὴν ἐξωτεριμεύη διὰ τῆς ἐμφράσεως.
Ἐν τῇ ψυχικῇ ὁμοίως πλευρᾷ διαμεκάνωμεν τὴν συνείδησιν ἢ
ὅποια ἐν μέρῳ ἀποτελεῖται ἀπὸ ἀντικειμενικόν περιεχόμε-
νον. Τὸ ἀντικειμενικόν τοῦτο περιεχόμενον δύναιται νά
ἐξωτεριμεύη. Τό νόημα τῶν ἐξωτεριμεύσεων τούτων ἐμ-
φράζει σχέσεις εἰλημμένας ἐν τῇ ἀντικειμενικῇ σφαιρᾷ.

Διὰ τοῦ τρόπου τούτου καθαρθεῖται ἡ ἀπαλλαγὴ ὑπὸ τοῦ καθαρῶν ψυκτικοῦ περιεχομένου.

Χωρῶν περαιτέρω ὁ ἄνθρωπος καθηλύεται τὸ νῆμα τοῦτο διὰ μορφῆς ἧς σημαίνει μετασχηματισμὸν τοῦ ὕψους περιβάλλοντος. Ἡ μορφή αὕτη εἶναι τὸ ὑψικόν τὸ αἰσθητὸν πλάσμα, ἡ γενικὴ ὑψὶς τοῦ ἀντικειμενικοῦ πνεύματος.

Μέχρι τοῦδε τὰ παραδείγματα ἡμῶν ἐλάβομεν ἐξ ἐλαχίστης τινος περιοχῆς τοῦ ἀντικειμενικοῦ πνεύματος. Καρὸς ὅμως εἶναι τῶν τὰ εὐρύνωμεν τὴν βάσιν, περιλαμβάνοντες εἰς τὴν σφαῖραν τῆς ἐρεύνης τὰς γλώσσας, τὰς γραμματικὰς (φιλολογικὰ προϊόντα), τὰ πολιτεύματα, τὰς καλὰς τέχνας καὶ τὰς τεχνουργίας καθ' ὅλου, τὰς ἡθῆς καὶ ἔθους, συστήματα τῆς ἐπιστήμης κλπ.

Μόνον διὰ τῆς ἐπισκοπῆσεως ὅλων τούτων εἶναι δυνατὴ ἡ κατανόησις τῆς ὑψὸς ὅλης ἐκείτης τῆς πλευρᾶς τῆς πραγματικότητος τὴν ὁποίαν ἐμαλέσαμεν ἀντικειμενικὸν πνεῦμα.

Τὰ μέχρι τοῦδε ἐπιτεθέντα ἀποκελοῦν ἐπὶ μέρος περιπτώσεις γενικοῦ τινος νόμου ὅσους διέπει τὴν ψυκτικὴν ὑψὴν, νόμον ὅσους στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἀντιστοιχίας μεταξὺ τῆς ἀντικειμενικῆς περιοχῆς τῆς συνειδήσεως καὶ τοῦ κόσμου τῶν πραγματικῶν ἀντικειμένων. Διὰ τῶν πραγματικῶν τούτων ἀντικειμένων πραγματοποιεῖται ἡ προβολὴ τῆς ἀντικειμενικῆς συνειδήσεως πρὸς τὰ ἔξω, ἡ ἀντικειμενικοποίηση.

Τὸ πνεῦμα ὅμως δὲν ἀποτελεῖται μόνον ἀπὸ ἐνεργήματα καὶ ἐπιτεύγματα τῆς θεωρητικῆς προσαρμογῆς ἐν τῆς ὁποίας γεννάσαι ἡ ἐπιστήμη, ἀλλ' εἶναι συγχρόνως ἐνεργήματα ἢ ἐπιτεύγματα προερχόμενα ἐκ πολλῶν ἄλλων προσαρμογῶν τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, οἷα εἶναι ἡ καλλι-

τεχνική, ἢ θρησκευτική, ἢ οἰκονομική κλπ.

Ὅλα τὰ ἐνεργήματα αὐτὰ δηλαδή θεωρητικά, καλλι-
τεχνικά, θρησκευτικά, οἰκονομικά, κοινωνικά, πολιτικά
κλπ. ὁμοῦ ἀποτελοῦν τὴν προϋπόθεσιν ἢ ὁποία εἶναι ἀ-
ναγκαῖα ὅπως γεννηθῶν τὰ ἀντικειμενικά νοήματα τὰ
ὅποια ἀνήκουν εἰς τὰ δημιουργήματα τοῦ ἀντικειμενι-
κοῦ πνεύματος καὶ παρέχουν εἰς αὐτὰ τὴν σημασίαν
των, τὴν ἀξίαν των.

Ἀλλὰ προσαρμογαί κοιναί τῆς ψυχῆς αἱ ὅποια ἐφα-
ρίζονται τὸ μὲν ὡς ἐνεργήματα, τὸ δὲ ὡς ἐπιτελέσματα,
εἶναι αἱ ἐξῆς: ἐν μὲν τῷ ὑποκειμένῳ (ἐνεργήματα), ἢ θε-
ωρητική, ἢ αἰσθητική, ἢ οἰκονομική, ἢ κοινωνική, ἢ πολι-
τική καὶ ἢ θρησκευτική προσαρμογή, ἐν δὲ τῇ ἀντικει-
μενικῇ πλευρᾷ τῆς πραγματικώτερος ἀντισταχοῦν νοή-
ματα (ἐπιτελέσματα) ἐν τῆς συναρτήσεως τῶν ὁρίων συγ-
κροτεῖται ἐκεῖνο τὸ ὅποιον ἐνομάζομεν κόσμον.

Ἐν τῆς θεωρητικῆς προσαρμογῆς τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς
γεννᾶται ἡ ἐπιστήμη, ἐν τῆς αἰσθητικῆς ἡ τέχνη, ἐν τῆς
οἰκονομικῆς ἢ οἰκονομία, ὡς φαινόμενον πολιτισμοῦ ἐν
τῆς κοινωνικῆς ἢ κοινωνία, ἐν τῆς πολιτικῆς ἢ πολιτεία
καὶ τὰ πολιτεύματα καὶ ἐν τῆς θρησκευτικῆς ἢ θρη-
σκευία.

Ὅλα ταῦτα ὁμοῦ ἐντρούμεθα ὡς ἐνιαῖον ὄργανικόν ὄ-
λον, ἀποτελοῦν τὸ ἀντικειμενικόν πνεῦμα ἢ τὸν πνευμα-
τικὸν βίον ἐν τῇ ὑψηλοτέρᾳ ἐννοίᾳ.

Ἐκαστον ἐξ αὐτῶν ἀποτελεῖ ἴδιον πεδίον, ἴδιον στα-
κεῖον τοῦ ἀνθρωπίνου πολιτισμοῦ τὸ ὅποιον, παρὰ τὸν στε-
νὸν σύνδεσμον πρὸς τὰ λοιπὰ, εἶναι ἐν τούτοις αὐτοτελεῖ.

Ἐν ἐκάστῳ τῶν πεδίων τούτων κυριαρχεῖ μία ἀξία,
ἕκαστον ἐξ αὐτῶν εἶναι πραγματοποιήσιμα μίαν εἰδικῆς

ἀξίας. ὣστε λ.κ. ἡ ἐπιστήμη εἶναι πραγματοποίησις τῆς ἀξίας τῆς ἀληθείας, ἡ τεχνικὴ εἶναι πραγματοποίησις τῆς ἀξίας τοῦ καλοῦ, ἡ οἰκονομία πραγματοποίησις τῆς ἀξίας τοῦ κέρδους, ἡ κοινωνία εἶναι πραγματοποίησις τῆς ἀξίας τῆς ἀγάπης, ἡ πολιτεία εἶναι πραγματοποίησις τῆς ἀξίας τῆς δυνάμεως καὶ ἡ θρησκεία πραγματοποίησις τῆς ἀξίας τῆς λυτρώσεως.

Βεβαίως τὰ πεδία ταῦτα τοῦ πολιτισμοῦ δὲν εἶναι τὰ μόνα, εἴθε πλήν αὐτῶν ἐν τῷ πολιτισμῷ περιλαμβάνεται καὶ ἡ φιλοσοφία, τὸ δίκαιον, ἡ παιδαγωγία, ἡ τεχνικὴ, ταῦτα ὅμως δὲν εἶναι πρωταρχικά, ἀλλὰ δευτερογενῆ φαινόμενα τοῦ πολιτισμοῦ, σύνθετα ἐκ πλειόνων ἀξιών λ.κ. ἡ φιλοσοφία ἐγενήθη ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ θρησκείας καὶ ἐπιστήμης (πίστεως καὶ γνώσεως), ἡ παιδαγωγία ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ ἐπιστήμης καὶ ἀξίας τῆς ἀγάπης, τὸ δίκαιον ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ ἐπιστήμης καὶ δυνάμεως καὶ ἡ τεχνικὴ ἀποτελεῖ σύνθεσιν ἐκ τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς οἰκονομίας.

Ἐν τοῖς ἑξῆς θὰ πραγματευθῶμεν περὶ τῆς ὕψους καὶ τοῦ τοῦματός ἐκάστου ἐξ αὐτῶν τῶν πρωταρχικῶν πεδίων τοῦ πνευματικοῦ βίου χωριστὰ, ἵνα ἐν τέλει προβῶμεν εἰς τὴν σύνθεσιν αὐτῶν ὅπου ὀνομάζεται πολιτισμὸς, πνευματικὸς βίος, ἀντιμεμενυμένον πνεῦμα, διότι πνευματικὸς βίος εἶναι ἐνιαῖον σύνολον, διηρθρωμένη ἐνόησις ἀξιών αἱ ὁποῖαι ἐγενήθησαν διὰ τῆς ἱστορίας καὶ αἱ ὁποῖαι εἶναι ὑπερατομικά.

Πρὶν ὅμως προχωρήσωμεν, εἶναι ἀνάγκη γὰρ διασαφηνίσωμεν συγχρόως τί ἐννοοῦμεν ὅταν λέγομεν ἀξίαν. Ἡ ἀξία ἢ ἤδη εἶναι γνωστὸν ἐκ τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς ἐκ τῆς ὁποίας καὶ παρελήφθη, ἐμφράζει οὕτως εἰπεῖν ἔχειν.

Ἐφ' ἑνὸς ὑφίσταται σταθερὰ τὴν ἐνέργειαν ἀντικειμένων
τινῶν - ἐνέργεια ἀναφερομένη εἰς μάτη σωματικὸν ἢ
εἰς τὸν ψυχικὸν βίον καὶ ἄφ' ἑτέρου συναίσθημα ἢ βού-
λημα διὰ τῶν ὁποίων ἐμφράζεται ἡ ἐνέργεια αὐτῆ τοῦ
ἀντικειμένου ἐπὶ τοῦ ὑποκειμένου.

Ἐφ' ὅσον διὰ τῆς ἐνεργείας ταύτης προάγεται ἡ σω-
ματικὴ ἢ ἡ ψυχικὴ καὶ ἡ πνευματικὴ ζωὴ τοῦ ὑποκει-
μένου, λέγομεν ὅτι τὸ ἀντικείμενον τοῦτο ἔχει ἀξίαν διὰ
τὸ ὑποκείμενον. Ἡ προαγωγὴ δὲ αὐτῆ τοῦ ὑποκειμέ-
νου ἐμφράζεται διὰ συναισθημάτων ἢ διὰ βουλημάτων
(εὐταριστήσεως, ἐπιθυμίας κλπ.). Τὸ ἀντικείμενον ὁμῶς
εἶναι δυνατόν ἢ νὰ ὑπάρχῃ πραγματικῶς, ὅπως εἶναι λ.χ.
τὰ ὑλικὰ ἀγαθὰ ἢ νὰ εἶναι νοητὸν μόνον ἀντικείμενον.
Κατὰ τὴν δευτέραν περίπτωσιν ἢ εἶναι πραγματοποιησέμενον
ἢ παραμένει μόνον ἀντικείμενον τῆς ἀνθρωπίνης νοσταλ-
γίας. Κατὰ τοῦτο καὶ αἱ ἀξίαι διαίρουσιν εἰς ἀξίας πρα-
γματικὰς καὶ εἰς ἀξίας ἰδανικὰς.

Ἐνιαστον πεδῖον τοῦ πολιτισμοῦ διέκει μία ὠρισμένη καὶ
εἰδικὴ ἀξία ἡ ὁποία ἐναυεῖ ἐν αὐτῷ καὶ ὄρῃ ὡς ἐνδελέ-
χεια, ὡς σκοπὸς, ὡς ἰδανικὸν καὶ ἡ ὁποία ἐφ' ὅσον πρα-
γματοποιεῖται διὰ τοῦ πεδίου τοῦ πολιτισμοῦ ἀποτελεῖ
τὸ νόημα αὐτοῦ. Ἀλλ' ἡ ἀξία ἡ ὁποία διέκει ἔνιαστον
πεδῖον τοῦ πολιτισμοῦ δὲν εἶναι ἀπολύτως ἀυτοτελὴς καὶ
καθ' ἑαυτὴν ὑπάρχουσα, ἀλλὰ τελεῖ εἰς ἀλληλεπίδρασιν
πρὸς τὰς ἀξίας τῶν ἄλλων πεδίων τοῦ πολιτισμοῦ, ἐφ' ὅ-
σον, ὡς εἶπομεν, ὁ πολιτισμὸς ἢ ὁ πνευματικὸς βίος εἶναι
ἐπαῖον ὅλον ἢ διηρθρωμένη ἐνότης ἀξιών.

Κατὰ ταῦτα εἶναι ἀνάγκη ἀφ' ἑνὸς μὲν νὰ διακριθῶσιν
μὲν τὰς ἀξίας αἱ ὁποῖαι διέκουν ἔνιαστον πεδῖον τοῦ πο-
λιτισμοῦ, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ συσχετίσωμεν τὰς ἀξίας ταύτας

των διαφόρων τούτων πεδίων πρὸς ἀλλήλους.

Ἀρχίζομεν ἀπὸ τῆς ἔρευνας τῆς ὑφ᾽ ἑκείνου τοῦ πολιτισμοῦ, τὸ ὁποῖον ἐνομοζόμεν θρησκευτικόν.

Ἐάν ριψωκῆν ἓνα βλέμμα εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν θρησκευτικῶν, θά εὕρωμεν εὐκόλως ὅτι θρησκεία εἶναι πίστις εἰς πνευματικὰ ὄντα ἢ δυνάμεις πέραν τῆς ἀνθρώπινης σφαιρας μεμμένες, ἀπὸ τῶν ὁποίων συναισθάνεται ὁ ἄνθρωπος ἑαυτὸν ἐξηρητημένον καὶ πρὸς τὰς ὁποίας κατέχεται ὑπὸ τῆς ἀνάγκης τῆς ἐναρμονίσης ἑαυτοῦ. Ἄλλ' ὁ τοιοῦτος ὁρισμὸς τῆς θρησκείας δὲν ὁδηγεῖ ἡμᾶς εἰς τὴν πραγματικὴν οὐσίαν τοῦ φαινομένου. Βοηθεῖ μόνον εἰς τὸ νὰ διακριθῶσιν ὅτι ἐν τῇ θρησκείᾳ ἔχονται δύο παράγοντες, ἀπ' ἑνὸς ὁ ἄνθρωπος ὡς τὸ ὑποκειμένον καὶ ἀπ' ἑτέρου τὰ πνευματικὰ ὄντα, αἱ πνευματικαὶ δυνάμεις, ὁ θεὸς, ὡς τὸ ἀντικείμενον, καθὼς καὶ ὅτι διὰ τὴν ὑπάρξιν θρησκείας, χρειάζεται νὰ ὑφίσταται σχέσης μεταξὺ τοῦ ὑποκειμένου καὶ τοῦ ἀντικειμένου.

ὑποκειμένον τῆς θρησκείας εἶναι ὁ ἄνθρωπος; Ἐάν εἰσδύσωμεν εἰς τὴν ψυχολογικὴν ὑφῆν τοῦ θρησκευόντος ἀνθρώπου, θά εὕρωμεν ὅτι θρησκεία ὑποκειμένον εἶναι βίωμα, τοῦτέστι κατάσταση τῆς ὁποίας μετέχει τὸ ὑποκειμένον δι' ὅλης τῆς ψυχῆς καὶ διὰ τῆς νοήσεως καὶ διὰ τῆς βουλήσεως καὶ διὰ τοῦ συναισθήματος. Τὸ κύριον ὅμως χαρακτηριστικὸν τῆς καταστάσεως αὐτῆς εἶναι τὸ συναισθηματικόν. Τὸ συναισθηματικόν τοῦτο τὸ ὁποῖον ἐνομοζόμεν θρησκευτικόν δὲν εἶναι ἀπλοῦν, ἀλλὰ ἐξαίρετικῶς σύνθετον. Ἐάν διακρίνωμεν δύο εἴδη συναισθημάτων, ἐκ τούτων τὸ μὲν εἶναι συνίσταται εἰς ὑποταγὴν ἀπέναντι τῶν ἀποτέριων δυνάμεων, εἰς τὴν συναισθητικὴν τῆς ἀποστάσεως ἢ ὁποία χωρίζει τὸ ἀντικείμενον ἀπὸ τὸ ὑποκειμένον,

Ε. Ρ. ΖΩΝΗΣ Κ. Π. ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ 2006

τό συναίσθημα τῆς ἐξαρτήσεως ἀπὸ αὐτῶν, τῆς ἀδυναμίας, τῆς παροικιότητος καὶ τῆς διαρκοῦς δημιουργικότητος ἐν συγκρίσει πρὸς αὐτάς, τὸ δεύτερον εἶδος συνίσταται εἰς τὸ συναίσθημα τῆς συγγενείας πρὸς τὰ ὑποκείμενα καὶ διέκεται ὑπὸ τῆς ἀγάπης πρὸς αὐτὰ καὶ τοῦ πόθου πρὸς κοινωνίαν μετ' αὐτῶν.

Τὸ ἀντικείμενον, αἱ δυνάμεις, ὁ θεὸς, εἶναι ἀφ' ἑνὸς τὸ ἀπόλυτον εἶναι καὶ ἀφ' ἑτέρου τὸ ὑψίστον ἀγαθὸν διὰ τὴν θρησκευτικὴν συνείδησιν.

Ἐματέρα τῶν δύο τούτων ἰδιοτήτων θέτει καὶ ὑριωμένα πρόβληματα.

Διατάσσομεν πρῶτον τὸ πρόβλημα τὸ ὁποῖον θέτει ἡ συναίσθησις τοῦ θεοῦ ἢ τὸ ἀπόλυτον εἶναι. Ὁ θεῖος πιστεύει ὅτι δύναται τὰ φθάσει εἰς τὴν γνῶσιν αὐτοῦ διὰ τῆς λογικῆς νοήσεως, ὅτι εἶναι εἰς θεὸν τὰ ἀποδείξει αὐτὸν καὶ τὰ παραγάγη τὰς ἰδιότητες αὐτοῦ διὰ τῶν λεγομένων ἀποδείξεων περὶ τῆς βουλήσεως αὐτοῦ, αἵτινες κυρίως εἰπεῖν ἀφορμῶνται ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς αἰτίας. Ἡ ἰσχυρίζεται ὅτι δυνάμεθα τὰ φθάσωμεν εἰς τὴν γνῶσιν τοῦ θεοῦ διὰ τῆς ἀμέσου ἐμπειρίας, δεχόμενος ἄμεσον ἐπίδρασιν τοῦ θεοῦ ἐπὶ τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς. Ἡ Πανθεΐα ἀφ' ἑτέρου πειράται τὰ παραγάγη ἐλόυληρον τὸ γίγνεσθαι καὶ τοῦ ἀπολύτου εἶναι, τὸ ὁποῖον θεωρεῖ ἢ ἀτοφανῆ ὑπάρκον.

Ἀλλὰ ὁ κἀνθος ματήνεγκετ ἰσχυρὸν πλῆγμα κατὰ τῆς πίστεως ταύτης εἰς τὴν ἀπεριόριστον δύναμιν τῆς νοήσεως καὶ κατέδειξε κατὰ τὸν τρόπον τούτον ὅτι ἡ ἀξία τοῦ θεοῦ εἶναι μάλλον σχετικὴ.

Ἐξ ἄλλου ὅσον ἀφορᾷ τὴν δευτέραν ἐκείτην ματεύουσαν ἐν τῷ θεῷ ἢ τὴν ἀποδέχεται ἄμεσον ἐμπειρίαν τοῦ θεοῦ, οὐδὲν ἄλλο. 82

δέν αντικειμενικόν κριτήριον ἔχομεν ἵνα διακρίνωμεν αὐ-
τὸν ἀπὸ τῆς ἀπλῆς ψευδαισθήσεως.

Ὅσον ἀφορᾷ τέλος τὸν ἰαχυρισμὸν τοῦ πανθεισμοῦ, ἡ κρε-
ωσιπία τῆς φιλοσοφίας τοῦ Ἑγγέλου κατέστησεν λίαν ἐπι-
σφαλῆ καὶ τὴν ἀλήθειαν τοῦ ἰαχυρισμοῦ τούτου.

Τὴν πρὸς τὴν συναίσθησιν τοῦ θεοῦ ὡς τοῦ ὑψίστου ἀ-
γαθοῦ τὸν λόγον ἔσχεν κατ' ἐρχάς ἡ ψυχολογία ἀπὸ τῶν ἀρ-
χῶν τοῦ 19^{ου} αἰῶνος. Ὁ Schlegel εκπαθεσε συνέδεσε τὸ
τὰ ὑποκειμενικά κοινὰ συναισθήματα τὰ ὅποια ὀνομάσα-
με θρησκευτικά πρὸς τὸ αντικείμενον, τούτέστι πρὸς τὰ
ὑπ' αὐτὸν ὡς ἔμπυκον θεωρούμενον σύμπαν καὶ κατ' αὐ-
τὸν τὸν τρόπον ἐξησφάλισε τὴν θρησκευτικὴν κατὰ τοῦ ἀπλοῦ
ὑποκειμενισμῶ.

Ἐν τούτοις μετ' αὐτὸν ὁ Feuerbach ἐκήρυξε τὴν θρη-
σκευτικὴν ὡς συνισταμένην ἐξ ὑποκειμενικῶν ἀπλῶν κατα-
στάσεων εἰς τὰς ὅποια οὐδέν αντικείμενον ἀνταποκρίτε-
ται.

Ἡ θρησκευτικὴ εἶναι κατ' αὐτὸν περιεχόμενον συνειδήσεως
ἀνεὺ τῆς ὑπάρξεως ἀντικειμένου ἔξω αὐτῆς εὐρισκομένου.

Ἡλὰ εἶναι φανερόν ὅτι τολαύτη περί θρησκευτικῆς ἀντίληψις
ἔδηγει εἰς τὴν διάλυσιν αὐτῆς.

Ἐνταῦθα παρεμβαίνει ἡ λεγομένη κριτικὴ ἀξιολογητὴ φι-
λοσοφία, ἥτις προσπαθεῖ νὰ ἐυλέξη ἐν τοῦ θρησκευτικῶ ἐ-
κείνου περιεχομένου τῆς συνειδήσεως, τὰ στοιχεῖα ἐμείκτα τὰ
ὅποια κέμτονται καθολικὸν κῦρος, εἶναι ἄλλαι λέξεις
ὑποχρεωτικά διὰ πᾶσαν ἀνθρωπίνην συνείδησιν καὶ κατ'
ἀμολουθίαν ἀληθῆ.

Κατὰ τέσσαρας τρόπους ἐπεχείρησεν ἡ νεωτέρα φιλο-
σοφία νὰ περιοίση τὰ στοιχεῖα ταῦτα.

Οὕτω λ.χ. ὁ Otto ἐκήρυξεν ὅτι καὶ ἡ θρησκευτικὴ ἔπως

ἡ τέχνη, ἡ ἐπιστήμη, ἡ ἠθικὴ, εἶναι τι ἐκ τῶν προτέρων ἐν τῇ ἀνθρώπινη συνειδήσει καὶ διὰ τοῦτο ἀναγκασίον.

Τὸ ἐκ τῶν προτέρων τοῦτο εἶναι ἡ μαθηγορία τοῦ ἁγίου, συνυπάρχουσα μετὰ τῶν μαθηγοριῶν τοῦ καλοῦ, τοῦ ἀγαθοῦ, τοῦ ἀληθοῦς ἐν τῇ ἀνθρώπινη ψυχῇ.

Ἐξ ἄλλου ὁ James προέβη εἰς ἰσχυρὰ περὶ τῆς ἀληθείας ἔγγραφα, ἰσχυρίζομενος περίπου ὅτι ἀληθές εἶναι ἐκεῖνο ὅπερ ὀφείλει, ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον βοηθεῖ τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν ψυχικὴν καὶ πνευματικὴν αὐτοῦ συντήρησιν καὶ ἀνάπτυξιν.

Τοιαύτη ὁμῶς περὶ τῆς ἀληθείας ἀνκίτησις δὲν εἶναι γοητή καὶ ὀρθῶς διὰ τοῦτο ἀπεδιώχθη.

Ἡ τρίτη προσπάθεια συνδέεται πρὸς τὸ ὄνομα τοῦ Γερμανοῦ φιλοσόφου Εἰσενμπερ, ὅστις τὴν θρησκείαν ἐπέβαλεν εἰς καθολικωτέραν τινὰ λειτουργίαν ἐν τῷ σύμπαντι.

Κατὰ τὸν φιλόσοφον τοῦτον, μετὰ τὸ ἕλκεος κόσμου καὶ πνεύματος ὑφίσταται συνεχὴς ἀγὼν κατὰ τὸν ὁποῖον τὸ πνεῦμα ἐπιβάλλεται ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐπὶ τῆς ἕλης.

Ἡ σχέσις τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸ σὺν ἄγωνιζόμενον πνεῦμα τοῦ σύμπαντος ἀποτελεῖ κατ' αὐτὸν τὴν θρησκείαν.

Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἡ θρησκεία ἐπιλαμβάνεται ὡς ἀναγκασίον λειτουργημάτων ἐν τῷ πνευματικῷ βίῳ, ἐν τούτῳ δὲ συνίσταται ἡ ἀλήθεια αὐτῆς.

Τὸν τέταρτον τρόπον πρὸς διάσωσιν τῶν θρησκευτικῶν ἀξιών, ἐμπροσθεῖ ἡ λεγομένη ἀξιολογικὴ φιλοσοφία, ἥτις ἔλαβε τὸ ὄνομα ἐκ τῶν ἀξιών τοῦ πνευματικοῦ βίου τὰς ὁποίας ἐρευνᾷ.

Ὡς καὶ ἀνωτέρω εἶπομεν ἡ ἀξία δημιουργεῖται διὰ τῆς σχέσεως τοῦ ὑποκειμένου πρὸς τὴν πραγματικότητα καὶ ἐμφράζεται διὰ συναισθημάτων καὶ βιολογημάτων.

Κατὰ τὰ ἀντιμετώπιμα εἰς τὰ ὁποῖα ἀναφέρεται ὁ σχέ-

εις αὐτη, αἱ ἀξίαι διαίρουνται εἰς ὑλικὰς, νομικὰς (ἦθη καὶ δίκαιον), γνωστικὰς καὶ τέλος ἰδανικὰς ἀξίας, αἱ αὐτὲς διαίρουνται εἰς καλλιτεχνικὰς, ἠθικὰς καὶ θρησκευτικὰς.

Αἱ ἀξίαι αὗται διατυπώνονται δι' ἀξιολογιῶν κρίσεων αἰτινὲς εἶναι ὅλην διάφοροι ἀπὸ τῶν θεωρητικῶν κρίσεων, διότι δὲν εἶναι ἰσοδύναμοι πρὸς τὰς κρίσεις ταύτας διὰ τῶν ὁποίων ὁ ἄνθρωπος ἐκφράζει τὴν γνώσιν τῆς πραγματικότητος.

Ἄλλὰ ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ὑφίστανται αἱ ἰσοδυναμίαι ὅτι αἱ ἀξίαι καὶ αἱ ἀξιολογικαὶ κρίσεις εἰς τὰς ὅσας συγκεντρώνονται καὶ αἱ θρησκευτικαὶ προέρχονται ἐκ τῆς ἀνθαιρεσίας τοῦ ὑποκειμένου.

Πρὸς ἄρσιν τοῦ κινδύνου τούτου εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐρμηνευθῇ ἡ σχέση τῶν ἀξιῶν πρὸς τὴν πραγματικὴν ζωὴν. Ἡ αὕτη δεικνύει εἰς ἡμᾶς τὸ μὲν, πραγματικὴν πλήρωσιν τῶν ἡμετέρων ἀξιώσεων ὡς εἶναι λ.χ. αἱ οἰκονομικαὶ ἀξίαι, ὑλικὰ καὶ ὅλου ἀγαθὰ, τὸ δὲ, ἰδεατικὴν μόνον πλήρωσιν τῶν ἡμετέρων ἀξιώσεων.

Ἐνταῦθα ἡ ἀπαιτήσις τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς πρὸς ἀξίαν καὶ πρὸς πλήρωσιν τῆς ἀξίας, ἀφ' ἑνὸς μὲν δημιουργεῖ ἀξίαν, ἀφ' ἑτέρου δὲ συλλαμβάνει διὰ τοῦ νοῦ καὶ τῆς φαντασίας καταστάσεις αἰτινὲς δὲν ὑπάρχουσιν ἐν τῇ πραγματικότητι καὶ διὰ τῶν ὁποίων πραγματοποιεῖται κατὰ πρόληψιν ἡ ποθουμένη ἀξία.

Ἡ τοιαύτη ἀξία αὐτῆς εἶναι πραγματοποιήσιμος ἢ ἡ πλήρωσις αὐτῆς εἶναι ἰδεατικὴ μόνον;

Τοιοῦτον λ.χ. συμβαίνει ὡς πρὸς τὴν ἀξίαν τῆς τελείας γνώσεως, τῆς πλήρους ἰσότητος, τῆς ἠθικῆς τελειότητος, τῆς τελείας προσωπικότητος, τῆς αἰωνίου εἰρήνης.

Αἱ ἀξίαι τοῦ εἴδους τούτου λέγονται ἰδανικά, ἢ δὲ νοσταλγία πρὸς αὐτὰ ἔχει ἢ ἀποκέλεσμα τὴν εὐφρανσιν τῆς δημιουργικότητος τοῦ ἀνθρώπου.

Κατ' ἀπολογίαν ἀποδεικνύονται ὡς ἀναγκαστικὰ λειτουργήματα τοῦ πνεύματος τὰ ὅποια λειτουργοῦν μέγα καρακτῆρα τελειοποιημένον, ἀλλὰ λέξεσι κατατείνουσι εἰς τὴν πραγματοποίησιν σκοπῶν ἀναγκαστικῶν διὰ τὴν πνευματικὴν προαγωγὴν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς ἀνθρωπότητος.

Ἡ ἀδιαφορία τῆς πραγματικότητος πρὸς τὸ εὐγενεστέρους ἡμῶν κόθους εἶναι ἡ αἰτία τῆς δημιουργίας τῶν ἰδεαιῶν τούτων ἀξιών ἐν τῶν ὁποίων γεννάται ἡ μεγαφυεικὴ, ἡ τέχνη, ἡ θρησκεία, αἱ ἀξίαι τῆς ὁποίας εἶναι αἱ ὑψίσται πασῶν ἐπειδὴ ἀκεφέρονται εἰς τὴν ὅλην ψυχὴν καὶ ἐπειδὴ κατὰ συνέπειαν ἢ ἐξ αὐτῆς ἐξάρτησις τῆς ψυχῆς εἶναι πλήρης.

Ἡ ἀναγκαιότης τῶν ἀξιών τούτων δὲν εἶναι τὸ μόνον γνώρισμα τὸ ὅποιον ἀπαιτεῖται διὰ τὴν ἀλήθειαν αὐτῶν.

Ὅπως ὑψωθῶσιν ὑπεράνω τῆς ἀσθαφειᾶς τοῦ ὑποκειμένου, ἀνάγκη νὰ εἶναι δι' ὅλους ὑποχρεωτικαί, ἵνα κεντηται καθολικὸν κῦρος.

Πρὸς τοῦτο ἀπαιτοῦνται δύο τινα: πρῶτον νὰ ἐναρμονίζωνται πρὸς τὴν γνωσθεῖσαν πραγματικότητα τὸσον τὴν φυσικὴν ὅσον καὶ τὴν ἱστορικὴν, ἀλλὰ λέξεσιν, ἀφ' ἑνὸς μὲν νὰ μὴν εἶναι ἀντίθετοι πρὸς τὸ εἶδος τοῦ νόμου τὸ ὅποιον παρέχει ἡμῖν εὐάστασε ἢ ἐπιστήμη, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ προέρχωνται ὀργανικῶς ἐκ τοῦ ἱστορικοῦ παρελθόντος. Δεύτερον δὲ νὰ κεντηται λυτρωτικὴ δύναμις, δηλ. νὰ ἐμβάλλουν δύναμιν εἰς τὴν ψυχὴν καὶ νὰ ὀδηγοῦν τὴν ἀνθρωπίνην συνείδησιν εἰς γαλήνην.